

Tartu Ülikool
Psühholoogia Instituut

Maria Reiljan

**EESTI NING EESTIVENE MEES- JA NAISSOOST
ÕPILASTE ARUSAAMAD ISESEISVUSEST NING
SELLE TÄHTSUS NENDE JAOKS**

Seminaritöö

Juhendajad: Tiia Tulviste, PhD ja Anni Tamm, MA

Läbiv pealkiri: Iseseisvus ja teismelised

Tartu, 2012

Sisukord

SISUKORD	2
KOKKUVÕTE	3
ABSTRACT	3
SISSEJUHATUS	4
ISESEISVUSE TÄHENDUS	4
ISESEISVUS KULTUURIDEVAHELISES VÕRDLUSES	6
POISTE JA TÜDRUKUTE VÕRDLUS ISESEISVUSE OSAS	10
VÄÄRTUSTE VÄLJAKUJUNEMINE	12
VARASEMAD ISESEISVUSEGA SEOTUD UURIMUSED TARTU ÜLIKOO LIS JA KÄESOLEV SEMINARITÖÖ	12
HÜPOTEESID	12
MEETOD	13
VALIM	13
MÕÕTEVAHENDID JA PROTSEDUUR	13
KODEERIMINE	14
TULEMUSED	15
ARUTELU	18
ISESEISVUS KULTUURIDEVAHELISES VÕRDLUSES	18
POISTE JA TÜDRUKUTE VÕRDLUSE ISESEISVUSE OSAS	19
ISESEISVUSE TÄHTSUSE ENNUSTATAVUS ISESEISVUSE ARUSAAMA ALUSEL	20
PROBLEEMID JA EDASPIDISED UURIMUSED	20
VIITED	21
TÄNUSÕNAD	23

Kokkuvõte

Eesti ning eestivene mees- ja naissoost õpilaste arusaamad iseseisvusest ning selle tähtsuse kohta nende jaoks

Käesoleva seminaritöö eesmärgiks oli uurida iseseisvuse mõistet eesti- ja Eestis elavatel vene teismelistel vanuses 11-15 eluaastat, võrrelda seda soo lõikes ning vaadelda, kui tähtsaks peavad teismelised iseseisvust enda jaoks. Uurimuses osales õpilasi 36st eesti ja vene koolist, kokku 596 õpilast. Uurisin, kuidas määratlevad teismelised iseseisvuse mõistet enda jaoks, vastates lahtisele küsimusele „Mida tähendab sinu jaoks olla iseseisev?“. Iseseisvuse tähtsuse võrdlemise mõõtevahenditena kasutasin *Schwartzi Portreemeetodi* (Schwartz, 2001) väidet „Tema jaoks on oluline ise otsustada, mida teha; talle meeldib olla vaba ja sõltumatu teistest“ ning *Õpilase väärtuste testi* (T. Tulviste) väärtust „iseseisev“. Tulemused näitasid, et eesti ja vene koolide õpilaste arusaam iseseisvusest ei erinenud oluliselt ning et naised tõid iseseisvuse mõiste all võrreldes meestega välja rohkem teistest inimestest sõltumatust. Üldiselt hindasid õpilased iseseisvust enda jaoks suhteliselt tähtsaks väärtuseks. Tulemustest selgus veel, et õpilased, kes mõistavad iseseisvust kui ise ja teiste abita hakkama saamist, hindavad seda kõrgemalt kui õpilased, kelle jaoks iseseisvus tähendab üksi hakkama saamist. **Märksõnad:** iseseisvuse tähendus, murdeiga, Schwartz'i Portreemeetod, Õpilaste väärtuste test

Abstract

The understanding of independence among Estonian and Estonian-Russian adolescents and its importance for them

The purpose of the current research was to compare the definition of independence among adolescents (aged 11-15 years) from Estonian and Russian schools in Estonia, compare it between males and females and to see how important the students consider independence to be for them. 596 students from 36 Estonian and Russian schools in Estonia participated in the study. I looked at how the adolescents defined independence by answering to an opened question „What does it mean for you to be independent?“. The importance of independence to youngsters was compared by using the value „It is important to him/her to make his/her own

decisions about what he/she does. He/she likes to be free to plan and to choose her activities for himself/herself“ from *Portrait Values Questionnaire* (Schwartz, 2001) and the value „independence“ from the *Student’s Values Test* (T. Tulviste). The results showed that the definition of independence didn’t differ significantly between Estonian and Russian students and that females pointed out the aspect of not depending from other people more than did the males. Generally, the students rated independence as relatively important value for them. It came out that the adolescents, who refer to independence as coping with everything on your own and without the help of others, consider it to be more important than the adolescents who refer to independence as managing everything alone.

Keywords: the meaning of independence, adolescence, Portrait Values Questionnaire, Student’s Values Test

Sissejuhatus

Inimeste väärtuste ja nende arengu uurimine ja võrdlemine on psühholoogias tähtsal kohal. Koostatud on mitmeid väärtuste küsimustikke, mille kaudu uuritakse, kuhu asetavad inimesed erinevaid väärtusi. Vähe on uuritud, mil viisil inimesed mõistavad iseseisvust ning kui tähtsaks nad seda endi jaoks peavad. Käesolev seminaritöö keskendubki selle uurimisele Eestis elavate eesti ja vene koolide õpilaste seas..

Iseseisvuse tähendus

Esimene asi, mida tuleks iseseisvuse kui mõiste uurimisel teha, oleks selle defineerimine. Tihti võib tekkida segadus kahe mõiste - iseseisvuse ja autonoomia määratlemisel. Autonoomia on universaalne mõiste, mis varieerub palju oma tähenduse ja rakendatavuse poolest (Spear & Kulbok, 2004). Autonoomia kui selge mõiste määratlemine pole lihtne- definitsioon sõltub kontekstist, milles ta luuakse. Näiteks haridusega seotud kirjanduses defineeritakse autonoomiat läbi iseõppimise, sisemise motivatsiooni ja akadeemiliste saavutuste alusel. Arenguga seotud psühhosotsiaalsetes uurimustes defineeritakse autonoomiat läbi küpsuse, enesetõhususe, iseseisvuse, individuaalsuse ja eneseteostuse (Spear & Kulbok, 2004). Autonoomia on arenguline konstrukt, mis saavutatakse teismee arengu käigus läbi eneseteostuse ning iseseisvuse saavutamise, säilitades samal ajal positiivseid suhteid oma pere ja sõpradega. Seega on iseseisvus pigem

üks osa autonoomsusest. Autonoomiat võib kujutada kui arengujoont, mille ühes otsas on täielik sõltuvus ning teises otsas autonoomia ise. Iseseisvus on täieliku autonoomia kujunemisel üks nõ. vahe-eesmärk, mis hõlmab endas iseseisvuse saavutamist, säilitades samal ajal pere- ning sõprussuhteid (Spear & Kulbok, 2004).

Enesemääratlusteooria (SDT) alusel võib autonoomiat kirjeldada kui käitumist, mida juhib tahtejõud - kõrge autonoomiaga inimesed käituvad viisil, mis aitab neil saavutada isiklike eesmärke (Kins, Beyers, Soenens, & Vansteenkiste, 2009). Autonoomia vastandiks võib pidada sellisel juhul heteronoomiat – käitumist, mida kontrollivad välised jõud või sisemised sunnid. Iseseisvus ja tahtejõud on autonoomias SDT alusel kaks täiesti erinevat konstrukti. Näiteks kui inimene otsustab vanematekodust välja kolida, siis võib tema käitumine viidata nii iseseisvuse soovile kui ka tugevale tahtejõule. Kui väljakolimise põhjuseks on vanematega kooselamise häbi vältimine, siis iseseisvuse saavutamine ei tule läbi inimese enda tegeliku tahte, vaid sotsiaalse surve alusel ning inimene pole tegelikult sellest küljest vaadatuna autonoomne. Chirkov, Ryan, Kim ja Kaplan (2003) uurisid enesemääratlusteooria alusel erinevates kultuurides autonoomsust ja iseseisvust ning tõid välja mõlemat iseloomustavad tunnused. Autonoomse isiku jaoks on tema käitumine ja tegevus vabatahtlikud ning ta tegutseb oma huvide ja väärtuste põhjal. Isik ei tunne end autonoomsena kui ta peab tegema midagi, millesse ta ise ei usu ja mis on tema enese poolt määratletud normide vastu. Iseseisva isiku tähtsaimaks omaduseks toodi artiklis välja teistele mitte toetumine ning teiste abi mitte vajamine. Uurijad leidsid, et iseseisvus on kitsama tähendusega mõiste võrreldes autonoomiaga ja on pigem selle osa kui sellega kõrvutatav mõiste. Üldiselt saab iseseisvust defineerida nii osana autonoomiast (Chirkov et al., 2003) kui ka autonoomia endana (Petegem, Beyers, Vansteenkiste & Soenens, 2012). Viimase kaks vastandlikku poolt võivad olla veel ka sõltuvus ja iseseisvus. Autonoomiat saab ka teisiti defineerida - kui enese kinnitust läbi erinevate tegevuste (Petegem et al., 2012) või inimese tahtejõudu isiklike eesmärkide saavutamiseks (Kins et al., 2009). Erinevate uurimuste põhjal võib seega järeldada, et iseseisvuse ja autonoomia definitsioonid ning omavahelised erinevused sõltuvad uurija vaatepunktist ning mõistete defineerimise viisist. Nad võivad olla üks mõiste või üks võib olla osa teisest. Samuti võivad nad olla kaks täiesti erinevat mõistet.

Üritades aru saada, milline inimene on iseseisev, tuleks tuua välja jooni, mis teda iseloomustavad. Cross ja Madson (1997) leidsid, et inimesed, kes peavad ennast iseseisvamaks, kohandavad oma tegevusi ja ümbritsevat maailma eelkõige enda huvide järgi. Kontrastina sellele korraldavad vastastikust sõltuvust väärtustavad inimesed elu, võttes arvesse oma suhteid teiste inimestega. Iseseisvamad inimesed väldivad seetõttu nende endi

kohta käiva privaatse info jagamist teistega, pidades seda ohuks nende endi iseseisvusele. Siiski ei tähenda see, et neil puuduvad lähisuhted – suhetes säilitatakse lihtsalt suurem autonoomia. Olukordades, kus on vaja käituda sotsiaalsetele normidele vastavalt ning milles ei ole vaja lähedasi inimestevahelisi suhteid, käituvad siiski mõlemad (iseseisvust ja vastastikust sõltuvust väärtustavad) inimesed sarnaselt.

Iseseisvus kultuuridevahelises võrdluses

Inimeste arusaam autonoomiast ja iseseisvusest erineb kultuuriti ning sõltub paljudest teguritest. Nende tegurite uurimine on olnud teadlaste huviks juba mitmeid aastaid. Vaadeldes põhilisi mõjutegureid inimeste hinnangule iseseisvusest, tuleb ilmselt esimese faktorina võtta arvesse sotsiokultuurilist tausta. Kagitcibasi (2005) arvates saab kultuurid jagada kolme gruppi nende majandusliku ja globaalse arengu taseme alusel: 1) kultuur, kus väärtustatakse emotsionaalset ja rahalist iseseisvust ning lastel on väikesest peale suurem otsustamisõigus ning autonoomia; täiskasvanuna ei pea lapsed oma vanemaid rahaliselt ega emotsionaalselt toetama; iseloomulik lääne ühiskondadele 2) psühholoogiline-emotsionaalne vastastikune sõltuvus kultuuris – laste kasvatamismeetodid lubavad selles kultuuris mõnevõrra autonoomiat, kuid peresuhtetele pööratakse palju tähelepanu; täiskasvanueas ei pea lapsed oma vanemaid rahaliselt toetama, kuid neilt oodatakse emotsionaalset toetust; iseloomulik suuremale osale linnastunud aladele maailmas; näiteks esineb selline kultuurimudel Türgis, Prantsusmaal, Hiinas, Koreas; seda kultuurivormi peetakse üldiselt üleminekuvormiks vastastikuselt sõltuvusest sõltumatusse 3) tugeva vastastikuse seotuse ja sõltuvusega, kollektivistlik kultuur - iseloomulik agraarühiskonnale; sellele ühiskonnale on iseloomulik suur laste arv, tihe üksteise aitamine, lapsed toetavad vanemaid nii varaliselt kui emotsionaalselt. Mõnevõrra toetab Kagitcibasi arvamust Chirkov et. al (2003) aastal läbiviidud uurimus, mille käigus selgus, et korealased tunnetavad oma kultuuri suhteliselt kollektivistlikuna, ameeriklased suhteliselt individualistlikuna ning venelaste arvates oli nende kultuur segu neist kahest. Eesti kuulub koos mitmete teiste Euroopa riikidega psühholoogilis-emotsionaalse sõltuvusega ühiskondade hulka. Üldine suund selliste riikide puhul on täieliku sõltumatus ühiskonnavormi poole (Kagitcibasi, 2007). Psühholoogilis-emotsionaalse sõltuvuse ühiskonnavorm mängib rolli iseseisvuse tähtsuses teismelise jaoks ning ta ei pea iseseisvust seetõttu kõige tähtsamaks väärtuseks.

20. sajandi uurimuste alusel peetakse teismeiga ajaks, mil lapsed alustavad iseseisvumise protsessi (Greenfield, Quiroz & Raeff, 2003). On leitud, et Euroopa ja lääne taustaga teismelised saavutavad käitumusliku autonoomia varem kui Aasiast pärit teismelised

(Greenfield et al., 2003). Sellised käitumusliku autonoomia avaldumisvormid, nagu õhtuti väljaskäimine, omaenese riiete valimine, üksi koju jäämine või kohtingutel käimine on lubatud Euroopa, Põhja-Ameerika ja Austraalia taustaga teismeliste puhul varasemas eas kui näiteks Hiinas. Uurimustest on välja tulnud, et Euroopa-Ameerika vanemad lubavad oma lastel olla iseseisvamad varasemas eas kui näiteks Aasia vanemad, kuid nad jälgivad ja toetavad lapse arengut selle käigus. Aasia-Ameerika, Ladina ja Afroameerika vanemad keskenduvad pigem kuulekuse ja konformsuse arendamisele lapses ning rõhutavad peresidemete tähtsust (Greenfield et al., 2003). Koduste majapidamistöõde ja pere ning sugulaste aitamist rõhutati rohkem Euroopa-Ameerika peredest kõvasti rohkem Ladina ja Aasia peredes, kes elasid USA's. See kehtis nii teismeliste kui ka täiskasvanute puhul. Seega autonoomia ja seotus ei varieeru ainult riigiti, vaid ka riigisiselt (võrreldes omavahel immigrante ja kohalikke elanikke). Suurem vanematepoolne kontroll ilmnis ka sellistes piirkondades, kus ümbritsev keskkond on lapsele ohtlik. Chirkov et al. (2003) uurimusest saadud tulemustest järeldati, et kõigis kultuurides on oluline ka autonoomia, olenemata sellest, kas kultuur on kollektivistlik, individualistlik või nende segu.

Kultuurikeskkond ja -tavad peegelduvad suuremas osas lapsevanemate kasvatusstiilides ja -eesmärkides. Erinevates kultuurides on vanematel erinevad arusaamad, kuidas oma lapsi kasvatada ning milliseid väärtusi neis arendada – sellest tulenevalt võivad vanemate kasvatusviisid mõjutada lapse väärtushinnanguid. Uurimuses eesti, rootsi ja eesti-vene rahvusest emade seas (Tulviste, Mizera & De Geer, 2012) selgus, et eesti ning eesti-vene emad soovivad oma lastele õpetada eelkõige heatahtlikkust, konformsust ja tugevat töötahet ning soovisid oma täiskasvanud lapsi näha edukatena. Eesti-vene emad väärtustasid eesmärkide täitmist, eneseusku ja usaldusväarsust. Sarnasused eesti ning eesti-vene emade väärtushinnangutes oma lapse kasvatamise suhtes võivad Tulviste, Mizera & De Geeri (2012) arvates suuresti tuleneda nende ühisest ajaloolisest taustast. Sarnaste sotsiokultuurilise tausta ning vanemate kasvatusesmärkide alusel võib oletada, et eesti ja eesti-vene rahvusest teismeliste arusaamad iseseisvusest oluliselt ei erine.

Vanemate mõju oma järeltulijate iseseisvussoovile tuleb välja tihtipeale erinevate teismelistega seotud otsuste tegemisel (Petegem et al., 2012). Teismeline võib vanematest sõltuv ja vähese iseseisvussooviga olla mitmel põhjusel: ta usaldab ja väärtustab oma vanemate arvamust täielikult ning laseb neil seetõttu teha kõik oma eluga seotud otsused või vanemad on väga kontrollivad ning neist sõltuv teismeline ei julge vanematele vastu astuda ja oma arvamust avaldada. Teismeline võib olla iseseisvam jälle mõnel teisel põhjusel: vanemad väärtustavad iseseisvust kõrgelt ning ärgitavad seetõttu oma last ise otsuseid tegema. Teisel

puhul võivad vanemad pidada järeltulija neist sõltumist lapsikuks käitumiseks ning ignoreerida paljusid sõltuvusega seonduvaid aspekte – lapsel ei ole selle tulemusel muud võimalust kui iseseisvamaks muutuda. Palju leidub selliseid teismelisi, kes suhteliselt varakult on jäetud vanematepoolse toetuseta ning peavad varasest elueast alates ise hakkama saama. Selle põhjuseid võib muidugi olla ka mitmeid teisi, kuid üks neist on kindlasti eelpool väljatoodud põhjus. Hiina laste ja nende vanemate seas läbi viidud uurimusest (Wang, Chan, & Lin, 2012) leiti, et kui lapsed olid koolis edukad, toetasid vanemad nende iseseisvust rohkem kui siis, kui nad said halbu hindeid. Sel juhul olid vanemad autoriteetsemad ning psühholoogiliselt kontrollivamad. Seega mõjutavad vanemate suhtumist laste iseseisvusesse laste õppeedukus koolis ja sellest tulenevalt ka käitumine. Last saab rohkem usaldada kui tema tulemused koolis on paremad. Petegem et al. (2012) leidsid oma uurimuses, et teismelised, kes väga varakult saavad võimaluse ise kõige üle otsustada ja on iseseisvamad, kipuvad olema probleemsema käitumisega. Vanemate toetus ja mõju lapse kasvamisel on olulise tähtsusega. See, kui palju vanemad toetavad oma lapse iseseisvuspüüdlusi, mõjutab lapse tulevikku. Vanemate toetusstiil erineb perekonniti ning nagu eelnevas lõigus välja toodud uurimused näitasid, ei saa teha vanemate kasvatusstiili põhjal üldistust, missuguseks laps iseseisvuselt osas kujuneb. Vanemate endi väärtused ja ka päritolu (sotsiokultuuriline) on tähtsal kohal lapse iseseisvuse kujunemisel.

Eestis on läbi viidud uurimus laste käitumisautonoomsusest, kus taheti teada ka nende tulevikuplaane (karjäär) ja enesehinnangut (Tulviste, 2011). Uurimuses võrreldi omavahel lastekodulaste ja vanematekodus kasvavate laste hinnanguid selle kohta, mis vanusest alates võiks lapsed iseseisvalt midagi teha. Tulemustest selgus, et kasvatusasutuses kasvavate laste hinnang autonoomsusele (Tulviste, 2011) ja enesemääratlusele (k.a. iseseisvus) (Tulviste & Gutman, 2003) oli madalam kui vanematega koos kasvavatel lastel. Sellest tulenevalt järeldas uurimuse autor, et asutuses üles kasvamine mõjub lapse autonoomsusele negatiivselt ja ta sõltub teistest inimestest rohkem (Tulviste, 2011). Hinnang autonoomsusele võis olla madal lastekodulaste puhul ka seetõttu, et nende tulevik pärast täiskasvanuks saamist on nõ. ebaselge ja seetõttu pole neil soovi iseseisvaks saada. Samuti ei ole lastekodulastel võimalik palju otsustada oma elu üle, sest majanduslikud võimalused selleks on kesised. See võib tingida madalat hinnangut autonoomsusele. Üldiselt vanematega koos kasvavatel lastel selliseid muresid pole. Käitumusliku autonoomia osas olid vanematega koos kasvanud ja lastekodudes kasvanud lastel sarnased arvamused (Tulviste, 2011), mis seisnesid uskumuses, et nad võivad teha teatud vastutust nõudvaid asju (näiteks ise toidu valmistamine või üksi koju jäämine) või otsustada teatud teemade üle (näiteks enese juukselõikus) rohkem võrreldes tegevustega, mis

võivad olla tervisele ohtlikud või kahjulikud (näiteks välja minnes ei pea vanematele ütlema koju tulemise kellaega). Vanemate olemasolu on lapse arengus suure tähtsusega, et oleks olemas väärtuste kujunemisel kindel eeskuju. Lastekodulastel puuduvad sellised isikud, kellest nõ. mõõtu võtta. Ootuspäraselt leidsid Tulviste ja Gutman (2003), et lastekodulapsed on kollektivistlikumad kui kodudes kasvavad lapsed. Lastekodulapsed võivad perekonna puudumisel väärtustada taolisi sidemeid rohkem ning sellest tulenevalt olla kollektivistlikumad.

Eestis, kus teismelised sõltuvad enamasti vanematest, on viimaste mõju oma laste arvamusele iseseisvusest kindlasti suur. Mõnevõrra võib peegelduda laste iseseisvuse tähenduses vanemate arvamus iseseisvusest. Samuti mõjutab iseseisvuse tähtsust lapse jaoks hilisemas eas emotsionaalne seotus vanematega. Antud uurimuses on enamus teismelisi vanematest nii materiaalselt kui emotsionaalselt sõltuvad ning seetõttu tugevasti mõjutatud nende arvamusest.

Rääkides isikutest, kes kujundavad lapse väärtushinnanguid nende arengu käigus, ei ole vanemad kaugeltki ainsad – suurema osa oma igapäevasest ajast veedavad lapsed koolis, kus erinevad õpetamisstiilid võivad mõjutada lapse väärtuste arengut (Tulviste & Kikas, 2010). USAs viidi läbi uurimus Euroopa-Ameerika ja Ladina päritolu perede ning nende laste koolide õpetajate väärtushinnangute vahel (Raeff, Greenfield & Quiroz, 2000), milles leiti, et Euroopa-Ameerika perede ning õpetajate väärtused on üldiselt samad ning tõstavad lapse arenemisel tähtsale kohale individualismi. Ladina-Ameerikast pärit pered kasvatavad oma järeltulijaid kollektivistlike vaadete alusel. Nende jaoks on laps pereliige, kes jagab oma akadeemilisi teadmisi teiste pereliikmetega, kujundades välja sotsiaalset vastutust ja näidates välja austavat käitumist endast vanemate ja targemate inimeste suhtes (Greenfield et al., 2000). Koolides olevad õpetajad väärtustavad individualismi (Raeff et al., 2000). Nad kujundavad õpilast kui iseseisvat akadeemiliste saavutuste soovijat, kel on kõrge enesehinnang (Greenfield et al. 2000). Vanemate ning õpetajate vahel tekib konflikt, mis on põhjustatud erinevatest kultuuri- ja ühiskonnainormidest (Raeff et al., 2000). Lastel on keeruline leida tasakaalu kahe erineva väärtusorientatsiooni vahel. Selline väärtuste konflikt ei tule kasuks lapse arengule. Akulturatsioon on sellistel puhkudel Ladina-Ameerikast pärit peredes tavaline. Uurimusest Eesti koolides (Tulviste & Kikas, 2010) on selgunud, et lapsevanemate ja õpetajate eesmärgid lapse kasvatamisel erinevad mõnevõrra üksteisest-õpetajad panid Eestis enam rõhku sotsiaalsete väärtuste, nagu viisakus, usaldusväarsus, teiste austamine, arendamisele samas kui lapsevanemad rõhuvad pigem iseseisvusele, enesekindlusele ja tervisliku eluviisi arendamisele. Eesti- ja venekeelsetes koolides läbiviidud

uurimusest on selgunud, et stimulatsiooni, enesesuunitluse (k.a. iseseisvus), eneseületuse (heategevus, universalism) ja hedonismiga seotud väärtused on eestikeelsete koolide õpilastele tähtsamal kohal kui venekeelsete koolide õpilastele (Tulviste, Konstabel & Tulviste, 2012). Vene koolide õpilased väärtustasid see-eest rohkem alalhoiuga (nt. traditsioonilisus, turvalisus ja konformsus) ja eneseupitamisega seotud väärtusi (nt. saavutuslikkus, võim). Nende tulemuste põhjal võib oletada, et käesolevas uurimuses võivad eesti koolide õpilased hinnata iseseisvust kõrgemalt kui vene koolide õpilased.

Seega siirdeühiskonnas, kuhu kuulub Eesti, rõhuvad nii vanemad kui õpetajad autonoomsusele ja seotusele, mis peaksid peegelduma laste väärtushinnangutes ja arusaamisest iseseisvusest. Õpetajad ja vanemad pole siiski ainsad inimesed, kes lapse väärtushinnanguid mõjutavad ning kõigil inimestel on erinev arusaamine iseseisvusest. Sellest omakorda tulenevalt on kujunevad lastel välja erinevad arusaamad iseseisvusest.

Poiste ja tüdrukute võrdlus iseseisvuse osas

Kuigi kultuur ja ümbritsev keskkond on üks tähtsamaid iseseisvuse arengu mõjutajaid, leidub ka teisi aspekte, mida tuleb teismeliste iseseisvushinnangute uurimisel arvesse võtta. Üheks teguritest on kindlasti uuritavate isikute sugu. Võrreldes omavahel mehi ja naisi on leitud, et Ameerika Ühendriikides on mehed naistega võrreldes rohkem iseseisvad, samas kui naised on suurema tõenäosusega orienteeritud vastastikusele sõltuvusele (Cross & Madson, 1997). Erinevus naiste ja meeste vahel tekib juba nende lapsepõlves, kui vanemad suunavad oma tütreid tegelema majasiseste asjadega ning tütreid õpivad selle kaudu teiste eest hoolitsema, samas kui poisid tegelevad mitmesuguste ülesannete ja mängudega, mis nõuavad rohkem iseseisvust ja enese eest seismist (Cross & Madson, 1997). Kontrastiks Ameerika Ühendriikidele võib tuua Ida-Aasia riigid, mis on kollektivistlikumad ning sealsed elanikud väärtustavad seetõttu rohkem inimestevahelisi suhteid ning vastastikune sõltuvus on tavalisem. Paludes Ameerika Ühendriikides inimestel hinnata iseennast iseseisvuse ja vastastikuse sõltuvuse osas, siis hindavad mehed ennast positiivsemalt iseseisvusega seotud dimensioonides ning nende enesehinnang võib olla kõrgem seoses suurema iseseisvusega. Naised hindavad positiivsemalt vastastikuse sõltuvusega seotud dimensioone (Cross & Madson, 1997). Seega peaksid naised olema üldiselt kollektivistlikumad. Uurimuses ameerika ja briti tudengitega selgus, et mehed ja naised pidasid võrdselt endi jaoks olulisemaks neid väärtusi *Schwartz'i* Portreemetodis, mis seonduvad individualismiga – hedonismi, võimu, enesele suunitlust, stimulatsiooni ning naised väärtustasid meestest enam saavutusi (Rykman & Houston, 2003). Seega on naised vaatamata oma teistsugusele kasvatusel, ikkagi

individualistlikumad kui Cross'i ja Madson'i uurimuse põhjal arvata võiks. Uurimuses võrreldi omavahel ka USA ning Ühendkuningriikide inimeste suunitlust individualismi-kollektivismi osas ja leiti, et mõlemate riikide elanikud on pigem individualistlikud. Gabriel ja Gardner (1999) leidsid, et erinevus meeste ja naiste vahel ei seisne mitte iseseisvuses, vaid hoopis vastastikuse sõltuvuse määratluses- nimelt peavad mehed tähtsamaks suhteid grupis ja naised lähisuhteid. Erinevusi iseseisvuse tähtsuses meeste ja naiste omavahelises võrdluses nad ei leidnud.

Tulviste, Konstabel ja Tulviste (2012) analüüsisid Eestis Euroopa sotsiaaluuringu raames aastatel 2004, 2006, 2008 ja 2010 Schwartzi portreemetodiga kogutud andmeid (). Võrreldi omavahel Eesti ja Eesti-vene meeste ja naiste väärtuste erinevusi ning leiti, et naised pidasid meestega võrreldes vähem tähtsaks väärtusi, mis olid seotud eneseupitamisega (saavutuslikkus, võim, hedonism) ja avatusega muutustele (enesemääratlus (selle alla käib ka iseseisvus), stimulatsioon). Kõige enam väärtustasid naised eneseületamisega (heategevus, universalismi) ja alalhoiuga (turvalisus, traditsioonilisus eestlaste seas, konformsus eesti-venelaste seas) seotud väärtusi. Suurem osa väärtuseid on püsinud stabiilsed aja jooksul, ainsad, mis viimased kuue aasta jooksul on muutunud, on seotud sooliste erinevustega. Vene keelt rääkivate naiste seas muutus hedonism tähtsamaks, samas kui meestel jäi hedonismi tähtsus samale tasemele. Vene keelt rääkivad mehed hakkasid see-eest aja jooksul traditsioonilisust rohkem väärtustama. Nii eesti kui vene keelt rääkivate meeste väärtuste seas muutus vähem tähtsamaks enesemääratlus.

Nende uurimuste põhjal võib oletada, et käesoleva seminaritöö tulemustes võib leida erinevus meeste ja naiste hinnangus iseseisvusele, kusjuures mehed väärtustavad iseseisvust naistest enam. Erinevusi võib leida ka iseseisvuse tähenduse analüüsimisel – ilmselt toovad naised rohkem välja teiste inimestega seotud iseseisvuse aspekte ning mehed ise hakkama saamisega seotud iseseisvuse aspekte.

Tänapäevases ühiskonnas, kus kõik pidevalt muutub ning feministid meeste- ja naistevahelist võrdsust nõuavad, on naiste väärtushinnangud teised ning erinevus meeste ja naiste vahel iseseisvuse dimensioonides peaks olema vähenemas. Siiski, Soolise Võrdsuse Indeksi (Social Watch Gender Equity Index (GEI), 2012) alusel, mis võrdleb meeste ja naiste mõjuvõimu erinevust hariduse, majanduse ja poliitika valdkonnas, kuulub Eesti madala soolise võrdsusega riikide hulka (GEI=0,77, „low“). Sellised erinevused võivad peegelduda ka naiste ja meeste arusaamades iseseisvusest ning selle tähtsusest. Naised võivad selle põhjal soovida olla rohkem teistest (näiteks majanduslikult) iseseisvamad, mille tõttu võib oletada, et naiste jaoks tähendab iseseisvus eelkõige teistest mitte sõltumist.

Väärtuste väljakujunemine

Eesti tudengite peal läbi viidud longituuduurimusest on selgunud, et aja jooksul on nad hakanud üha enam väärtustama pigem autonoomsust ja individualismi kui materiaalset heaolu ja füüsilist turvalisust (Niit, 2002). Sellest tulenevalt võib oletada, et teismeliste seas on võrreldes varasemate aastatega tendents iseseisvuse suurema väärtustamise poole, mille uurimisele keskendub käesolev seminaritöö.

Täisikka jõudes on inimese põhiväärtused välja kujunenud ja neid on raske muuta (Inglehart & Baker, 2000). Seepärast peetakse oluliseks suunata ja jälgida väärtuste kujunemist murdeeas, mil väärtuste kujunemine põhiliselt aset leiab. Samas on väga vähe uurimusi, milles keskendutakse murdeeaalsete väärtuste uurimisele või nende väärtuste kujunemise jälgimisele (Liem, 2011).

Varasemad iseseisvusega seotud uurimused Tartu Ülikoolis ja käesolev seminaritöö

Eesti teismeliste iseseisvust on varem Tartu Ülikoolis seminaritöö raames uuritud kahel korral- Tiina Kallas (2004) uuris Eesti teismeliste autonoomsust ja seotust ning vanema monitooringu mõju neile omadustele ning leidis, et seletustest, mida linnas ja maal elavad teismelised iseseisvuse kohta andsid, jääb mulje, et mõistel iseseisvus on nende kahe grupi jaoks erinev sisu (linnas elavad teismelised nimetasid iseseisvuse majanduslikku komponenti sagedamini kui maal elavad teismelised, viimased seevastu nimetasid sagedamini tegevuslikku autonoomsust)

Erki Hõbe (2008) uuris teismeliste arusaamu iseseisvusest, kasutades Tiina Kalda bakalaureusetöö andmebaasi ning kategoriseerides teismeliste hinnanguid kontentanalüüsi abil. Hõbeda tulemustest selgus, et teismelised tõid iseseisvuse mõiste all peamiselt välja ise hakkama saamise, otsustamise ja tegutsemise ning tulemused ei sõltunud õpilaste soost ning elukohast. Hõbe keskendus oma seminaritöös peamiselt sellele, kuidas teismelised tajuvad ennast ning teisi iseseisvana. Minu seminaritöö erineb Hõbeda tööst andmebaaside ning kategoriseerimise põhimõtete poolest.

Käesoleva seminaritöö tähtsus seisneb eelkõige selles, et eelnevad uurimused keskenduvad tavaliselt täiskasvanute (nooremas eas täiskasvanute) väärtuste uurimisele, kuid väärtuste kujunemist saab suunata eelkõige just teismeeas.

Hüpoteesid

Eelnevalt välja toodud artiklite põhjal püstitan järgmised hüpoteesid:

1. Eesti ja vene koolide õpilaste arusaam iseseisvusest ei erine oluliselt.

2. Naised toovad iseseisvuse mõiste all välja meestega võrreldes rohkem teiste inimestega seotud iseseisvuse aspekte.
3. Iseseisvuse tähtsus meeste ja naiste seas on suhteliselt kõrge, kuid mehed peavad iseseisvust naistest mõnevõrra tähtsamaks.

Meetod

Seminaritöö käsitleb ühte osa suurest uurimisest „Üldpädevused ja nende hindamine“, mis on viidud läbi Sotsiaal- ja haridusministeeriumi ning Tallinna Ülikooli Psühholoogia Instituudi poolt 2011/2012 õppeaasta esimesel semestril. Uurimisprojekti vastutavaks juhiks on professor Eve Kikas ning projekt kestab 01.01.2011 – 31. 12.2014. Ühe osa projektist (Väärtuste uurimine) pani kokku käesoleva seminaritöö juhendaja Tiia Tulviste.

Valim

Uurimus viidi läbi 37 Eesti koolis, mis erinesid üksteisest nii asukoha (maal, linnas), suuruse, liigi (gümnaasiumid, põhikoolid, eliitkoolid, tavalist õppekava jälgiv erikool), klasside suuruse (10-30 õpilast) poolest. Algses uurimuses osales 772 õpilast, kuid neist päris mitmed puudusid testimise päeval koolist või jätsid muudel põhjustel küsimustikele vastamata. Seetõttu tuli nad käesolevast uurimisest välja jätta. Samuti leidis palju puudulikke või vigaseid vastuseid, mille andjad tuli käesolevast uurimisest samuti välja jätta.

Pärast puuduvate ning vigaste andmete välja sorteerimist jäi käesoleva uurimuse valimisse 596 Eesti põhikoolide õpilast vanuses 11-15 eluaastat. Õpilased olid pärit nii eestikeelse kui ka venekeelsetest koolidest, vastavalt 530 ja 66 õpilast. Poisse oli valimis 261, 229 neist käisid eestikeelse- ja 32 venekeelse õppega koolis. Tüdrukuid oli valimis 335, neist 301 käisid eestikeelses ja 34 venekeelses koolis. Uurimuses osalenud poiste keskmine vanus oli 13,10 ($SD = 0,41$) ja tüdrukute vanus 12,99 ($SD = 0,37$) aastat.

Mõõtevahendid ja protseduur

Uurimuse läbiviimiseks tehti koostööd koolide direktorite ning uurimusse kaasatud klasside õpetajatega. Uurimus viidi läbi arvuti teel. Kõigi uurimuses osalenud õpilaste vanematelt küsiti eelnevalt nõusolek nende laste kaasamiseks uurimusse, saates lastega koju

uurimuses osalemise nõusoleku vormi, mille vanemad allkirjastasid. Anonüümsuse tagamiseks anti kõigile vastanutele oma kood ning vastajate nimesid kirja ei pandud.

Käesolevas töös analüüsitakse ühte osa uurimusest saadud tulemustest, mis on seotud iseseisvusega:

1. *Õpilaste väärtuste test* (T. Tulviste), kus õpilastelt küsiti, missugusteks inimesteks nad tahaksid suurena saada. Vastamiseks paluti õpilastel järjestada 9 omadust tähtsuse järjekorras: viisakas, iseseisev, austab teisi inimesi, enesekindel, sõnakuulelik, loominguline, rikas, ilus, kuulus. Käesolevas seminaritöös käsitlen iseseisvuse asetust tähtsuse järjestuses. Selle testi alusel jäeti üldisest valimist välja need, kes kasutasid ühte vastust (st. numbreid 1-st 9-ni) järjestamisel mitu korda ja/või andsid vastusteks väärtusi 0 või suurem kui 9.
2. *Iseseisvuse mõiste*. Selleks, et võrrelda, kas loetelus kasutatud omadustel on õpilaste jaoks sarnane tähendus, paluti neil kirjutada, mida tähendab nende jaoks olla iseseisev, ilus, austada teisi. Käesolevas uurimuses analüüsitakse iseseisvuse mõistet lapse jaoks.
3. Analüüsitakse *Schwartzi portreemetodist* (Schwartz, 2001) vastuseid enesemääratluse väitele „Tema jaoks on oluline ise otsustada, mida teha; talle meeldib olla vaba ja sõltumatu teistest.“ Portreemetodi tulemuste analüüsimisel jätsime üldisest valimist välja need, kes vastasid samamoodi rohkem kui 16le väitele või jätsid vastamata vähemalt viiele väitele.

Kodeerimine

Lahtise küsimuse „Mida tähendab teie jaoks iseseisvus?“ küsimused kategoriseeriti.

Kategoriseerimine toimus järgmiste kategooriate alusel:

1. *Ise kõigega hakkama saamine* – siia kategooriasse kuuluvad vastused, mis on seotud oskusega iseenda, oma elu, probleemide, asjadega hakkama saada. Samuti oskusega kõike ise teha, iseenese eest hoolitsemisega. Nt: „teed kõike (asju) ise“, „saad endaga (kõigega, asjadega, eluga) hakkama“, „suudad ise kõigega hakkama saada“, „saan enda asjadega ise hakkama“
2. *Asjade tegemine teiste abita* – siia kategooriasse lähevad vastused, mis on seotud asjade tegemise ja hakkama saamisega ilma teiste abita, teistest mitte sõltumisega, vanematest mitte sõltumise ja nende abi vajamisega. Nt: „ei sõltu teistest“, „ei vaja teiste abi“, „tulla toime igasugustes olukordades ilma juhendamise ja teiste abita“, „ei ela enam vanemate juures“, „saan ilma vanemateta hakkama“

3. *Ise mõtlemine, otsustamine, vastutamine* jne – selle kategooria alla käivad vastused, mis on seotud ise otsustamise, vastutamise, valimise, mõtlemise, korralik olemise, enesesse uskumise, kõigest aru saamise, teiste eest hoolitsemise, eneses kindel olemise, täiskasvanuks olemise ja iseenese eest seismisega. Samuti lähivad siia kategooriasse vastused, nagu näiteks „keegi ei ütle, mida tegema peab“. N: „teha ja võtta vastu otsuseid ise“, „vastutada oma tegude eest“, „teha asju, mida ise tahad“, „oskan ise olla“
4. *Asjade üksi tegemine* – nagu kategooria nimigi ütleb, kuuluvad siia vastused, kus on välja toodud sõna „üksik“ ja mis rõhutavad eraldi olemist. N: „teed kõike üksi“, „üksik tegutsemine“, „eraldi elamine“, „saan kõigega üksi hakkama“
5. *Enese ülalpidamine* – siia kuuluvad vastused, mis seostuvad iseenda ülalpidamise ja teiste kulul mitte elamisega N: „ise teenid endale eluks raha“, „ei ela teiste kulul“, „ise ennast ülal pidav“
6. *Muu* – siia kategoriseeriti seotud vastused (nt. „tähendab palju“, „ei tea“, „iseseisev“, „mitte midagi ei tähenda“) ja puuduvad vastused.

Kategoriseerimise reliaabluse tagamiseks lasti etteantud juhendi põhjal teisel psühholoogia tudengil kategoriseerida 25%, st. 149, lahtist vastust. Kahe kategoriseeriija vahelise reliaabluse väärtuseks saadi $Kappa = 0,73$ ($p < .001$).

Tulemused

Iseseisvuse tähendus. Kategoriseerimise tulemustest selgus, et kõige enam mõeldi iseseisvuse all asjade tegemist teiste abita, ise kõigega hakkama saamist, ise otsustamist, valimist, mõtlemist ja vastutamist..

Pärast lahtiste vastuste kategoriseerimist võrreldi omavahel eesti- ja vene koole ning mehi ja naisi (Vt. Tabel 1; Tabel 2.). Tabelitest jäeti välja kategooria „Muu“, et saadud tulemusi oleks võimalik omavahel võrrelda (nt. vene koolide vastustes esines kategooriat „muu“ palju sagedamini, kui eesti koolides – vastavalt 31,8% ning 10,8%; meeste ja naiste puhul oli „muu“ osakaal ülejäänud kategooriatega võrreldes vastavalt 19,9% ja 7,8%).

Tabel 1. Eesti ja vene koolide õpilaste vahelised erinevused iseseisvuse defineerimisel

	Eesti koolid		Vene koolid	
	N	% jaotus	N	% jaotus
Asjade tegemine teiste abita	162	34,2%	15	33,3%
Ise kõigega hakkama saamine	197	41,6%	20	44,4%
Ise mõtlemine, otsustamine, vastutamine jne	79	16,7%	9	20,0%
Asjade üksi tegemine	30	6,3%	1	2,2%
Iseenese ülalpidamine	5	1,1%	0	0,0%

Tabel 2. Sooliste erinevuste võrdlus iseseisvuse defineerimisel

	Naine		Mees	
	N	% jaotus	N	% jaotus
Asjade tegemine teiste abita	123	39,8%	54	25,8%
Ise kõigega hakkama saamine	119	38,5%	98	46,9%
Ise mõtlemine, otsustamine, vastutamine jne	53	17,2%	35	16,7%
Asjade üksi tegemine	12	3,9%	19	9,1%
Iseenese ülalpidamine	2	0,6%	3	1,4%

Võrreldes omavahel eesti ja vene koolide tulemusi selgub, et suuri erinevusi nende koolide õpilaste arusaamas iseseisvusest ei ole. Kõige tähtsamaks peeti mõlema grupi poolt ise kõigega hakkama saamist, vastavalt 41,6 ja 44,4% (Tabel 1.). Sellele järgnes kategooria „asjade tegemine teiste abita“ – 34,2% ja 33,3%.

Võrreldes omavahel mehi ja naisi, selgus, et sugu on märkimisväärselt seotud iseseisvuse kategooriatega ($\chi^2(4)=15,672$, $p=0,003$). Mehed peavad iseseisvuse all eelkõige silmas ise tegutsemist- „ise kõigega hakkama saamist“ (46,9% vastanutest) ning „asjade üksi tegemist“ (9,1% vastustest). Naiste puhul on nende kategooriate osakaal meestest mõnevõrra väiksem- „ise kõigega hakkama saamise“ puhul oli vastanute osakaal 38,5% ning „asjade üksi tegemise“ puhul 3,9%. Seevastu tõid naised meestega võrreldes rohkem välja asjade tegemist teiste abita – 39,8% vastustest. Meestel oli selliste vastuste osakaal 25,8%. Ise mõtlemise, otsustamise ja vastutamise kategooriat ning iseenese ülalpidamist tõid mehed ja naised sama sageli.

Iseseisvuse olulisus Õpilaste väärtuste testi järgi. Üldiselt pidasid õpilased iseseisvust teiste väärtustega võrreldes suhteliselt tähtsaks ($M=6,65$, $SD=2,27$). Mehi ja naisi omavahel võrreldes ei ilmnenu statistiliselt olulist erinevust. Vaadates iseseisvuse asetumist teiste väärtustega võrreldes eesti ja vene koolides, ilmnes statistiliselt oluline erinevus, mida normaaljaotuse eelduste rikutuse tõttu annab edasi Welchi F-statistik: $F(1, 74,21) = 9,94$, $p = 0,002$, $\eta^2 = 0,03$. Keskmiselt aetasid eesti koolide õpilased iseseisvuse 9 reastatava omaduse hulgas 6,78 kohale ($SD = 2,15$) ning vene koolide õpilased 5,62 kohale ($SD = 2,89$).

Iseseisvuse hinnang Schwartzi (Schwartz, 2001) portreemeetodi järgi. Väärtuste hinnangud võisid varieeruda 1-st (pole üldse minu moodi) 6-ni (väga minu moodi). Eesti ja vene koole omavahel võrreldes statistiliselt olulisi erinevusi ei leidunud, kuid mehi ja naisi võrreldes ilmnes statistiliselt oluline erinevus, mida eeldatava normaaljaotusest kõrvalekaldumise puhul annab edasi Welchi F-statistik $F(1; 502,03) = 8,22$, $p = 0,004$, $\eta^2 = 0,01$. Mehed ja naised hindasid iseseisvust sarnaselt. Naiste keskmine tulemus oli 4,85 ($SD = 1,08$) ning meeste keskmine tulemus 4,56 ($SD = 1,28$).

Suuri seoseid kahe meetodi vahel korrelatsioonanalüüs ei näidanud ($r=0,103$; $p=0,012$).

Järgmiseks uurisin, kas iseseisvuse mõiste ennustab selle tähtsust õpilase jaoks. Schwartzi portreemeetodi väite ja iseseisvuse mõistete vahel ei ilmnenu statistiliselt olulisi seoseid. Võrreldes, kui palju ennustavad iseseisvuse kategooriad iseseisvuse tähtsuse asetumist Väärtuste skaalal, leidis erinevusi kategooriate vahel $F(4, 513) = 2,57$, $p = 0,04$, $\eta^2 = 0,02$. Bonferroni post hoc test näitas, et oluliselt erinesid üksteisest õpilased, kes pidasid iseseisvuseks asjade tegemist teiste abita ja õpilased, kes pidasid iseseisvuseks asjade tegemist üksi. See tähendab, et õpilased, kes defineerisid iseseisvust kui asjade tegemist teiste abita, hindasid iseseisvust kõrgemalt kui õpilased, kes defineerisid iseseisvust kui asjade üksi tegemist (vastavalt $M=6,76$, $SD=2,21$ ja $M=5,42$, $SD= 2,54$; $p=0,02$). Teine statistiliselt oluline tulemus ilmnes nende õpilaste vahel, kes defineerisid iseseisvust kui ise kõigega hakkama saamist. Nemad hindasid iseseisvust kõrgemalt ($M=6,75$; $SD=2,25$), kui õpilased, kes defineerisid mõistet kui asjade üksi tegemist ($M=5,42$; $SD=2,54$; $p=0,02$). Rohkem statistiliselt olulisi seoseid iseseisvuse mõiste definitsiooni ning Väärtuste skaalal hinnangu vahel ei leidunud.

Arutelu

Seminaritöö eesmärgiks oli uurida iseseisvuse mõistet teismelistel, võrrelda seda eesti ja vene koolides ning meeste ja naiste vahel. Samuti oli eesmärgiks teada saada, kui tähtsaks peavad teismelised endi jaoks iseseisvust mitmete teiste väärtustega võrreldes. Püstitati kolm hüpoteesi, millest esimene leidis kinnituse ning teine ja kolmas leidsid osalist kinnitust.

Iseseisvus kultuuridevahelises võrdluses

Eesti ja vene koolide võrdlusest saadud tulemuste põhjal võib öelda, et esimene püstitatud hüpotees, mis väitis, et eesti ja vene koolide õpilaste arusaam iseseisvusest ei erine oluliselt, leidis kinnituse.

Uurides iseseisvuse mõiste definitsioone eesti kooliõpilaste seas selgus, et enam väärtustati ise kõigega ning teiste abita hakkama saamist. Erinevusi eesti ja vene koolide vahel ei leitud. Mõnevõrra võis see olla tingitud vähestest vastanutest vene koolides-võrdlemismaterjal oli kesine. Samas võisid tulemused olla tingitud eesti ja vene koolide õpilaste sarnasest ajaloolisest taustast (Tulviste et al., 2012) – nii eesti kui vene emade kasvatusesmärgid on sarnased ja avalduvad järeltulija väärtustes. Sarnased väärtused võivad olla välja kujunenud ühise, tihtipeale rohkem kui poole sajandi pikkuse, elukoha tõttu ning akulturatsiooni tõttu on vene perekonnad, kes siia kolisid, võtnud omaks kohalikega sarnased väärtused. Samuti võisid tulemusi mõjutada koolid ja sealsed õpetajad, kes võisid omada sarnaseid väärtushinnanguid, mis avaldavad teismelistele mõju. Käivad ju nii mitmedki eesti keelt emakeelena rääkivad õpetajad tööle vene koolidesse. Koolides kasutatavad õpetamise meetodid võivad olla sarnased ning seetõttu on koolide võrdluses õpilaste tulemused lähedased. Õpilaste poolt antud vastustes toodi eelkõige välja asjade tegemisel ja ise elamisel teiste abi mitte vajamist. Sellest tulenevalt võib järeldada, et nii eesti kui vene koolide teismelised on iseseisvamad ja väärtustavad kollektivismi vähem, mis omakorda annab tunnistust siinse ühiskonna suundumusele suurema individualismi ja sõltumatuse poole.

Statistiliselt oluline erinevus ilmnis aga eesti ja vene koolide õpilaste vahel iseseisvuse olulisuses. Saadud tulemus näitas, et eesti koolide õpilased tõstavad iseseisvuse keskmiselt ühe koha võrra kõrgemale, võrreldes teiste väärtustega ehk siis peavad seda tähtsamaks väärtuseks kui vene koolide õpilased. Need tulemused on kooskõlas Tulviste et al. (2012) uurimusega, kus leiti, et eesti koolide õpilased väärtustavad enesesuunitlusega (k.a. iseseisvus) seotud väärtusi kõrgemalt kui vene koolide õpilased. Eestlased, kes on võrreldes vene rahvusest inimestega vähem kollektivistlikud, võivad pidada iseseisvust enda jaoks

olulisemaks. Kuna Eestis elavad vene rahvusest isikud on siin juba päris pikalt elanud, võivad olla nende väärtused muutunud läänelikumaks ning eestlastele sarnasemaks. Seetõttu leidub küll mõningasi erinevusi eestlaste ja eesti-venelaste hinnangus iseseisvuse tähtsusele, kuid need erinevused ei ole väga suured.

Eesti ja vene koolide võrdlusest saadud tulemuste alusel võib oletada, et see ühiskond on suunal kollektivismist individualismi ning sõltumatuse ühiskonnamudeli poole. Teismelised väärtustavad iseseisvust üha enam ning mõtlevad selle all teiste abi mitte vajamist ning kõigi asjadega ise hakkama saamist.

Poiste ja tüdrukute võrdluse iseseisvuse osas

Käesoleva uurimuse raames püstitatud teine hüpotees, mis oletas, et naised toovad suurema tõenäosusega välja teiste inimestega ja neist sõltumatusega seotud iseseisvuse aspekte, osutus mõnevõrra tõseks. Kolmas hüpotees, mis väitis, et mehed ja naised väärtustavad iseseisvust kõrgelt, kuid meeste jaoks on see mõnevõrra olulisem, osutus ka osaliselt tõseks.

Mehi ja naisi omavahel võrreldes selgus, et naised peavad iseseisvuse all rohkem silmas teiste inimeste abi mitte vajamist ning toovad seda enam välja kui mehed. Viimased seevastu defineerivad iseseisvust kui ise kõigega hakkama saamist, asjade üksi tegemist. Mõlemate jaoks oli vähem, kuid siiski võrdselt tähtis ise mõtlemine, otsustamine, valimine. Sellised tulemused võivad viidata naiste soovile mitte sõltuda teistest. Tänapäeva ühiskond, mis üha enam tähtsustab naiste ja meeste vahelist võrdsust, avaldab ilmselt teatud mõju nende hinnangutele iseseisvusest. Uurimuses osalenud tüdrukute suurem soov olla just teistest sõltumatu toetab seda suunda.

Vaadates teismeliste üldiseid hinnanguid iseseisvusele *Õpilaste väärtuste testis*, selgus, et teismelised peavad iseseisvust endi jaoks suhteliselt tähtsaks võrreldes teiste väärtustega. Kõrvutades omavahel mehi ja naisi, ei leidunud erinevusi nende hinnangutes iseseisvusele võrreldes teiste väärtustega. Nende kahe grupi puhul ilmnis statistiliselt oluline tulemus hoopis *Schwartzi portreemeetodi* väite puhul, mida nad pidasid enese jaoks suhteliselt tähtsaks. Siiski, meeste ja naiste hinnangud üksteisest keskmiselt suurel määral ei erinenud. Sellised tulemused, mis on mõnevõrra erinevad Tulviste et. al (2012) saadud tulemustest, võivad osutada naiste suuremale soovile olla meestega iseseisvuselt võrdsed. Kuigi GEI (2012) andmetel on meeste ja naiste vaheline ebavõrdsus Eestis veel suhteliselt suur, ei pruugi see tähendada seda, et mehed ja naised iseseisvust võrdselt tähtsaks ei pea. Nad võivad seda võrdselt tähtsaks pidada ning selle tõttu aktiivsel tegutsemisel täieliku võrdsuse saavutamise eesmärgil, on erinevus meeste ja naiste vahel vähenemas (GEI 2008).

Iseseisvuse tähtsuse ennustatavus iseseisvuse arusaama alusel

Uurides, kas *Õpilaste väärtuste test* ennustab *Schwartzi portreemetodi* väidet, selgus, et nende kahe meetodi vahelised seosed on väiksed.

Vaadates kui palju ennustab iseseisvuse mõiste definitsioon iseseisvuse tähtsust teiste väärtustega võrreldes, ei ilmnud palju statistiliselt olulisi tulemusi. Siiski selgus, et teismelised, kes defineerisid iseseisvust kui üksi hakkama saamist, hindasid seda madalamalt kui teismelised, kes defineerisid seda kui ilma teiste abita ja kõigega hakkama saamist. Need tulemused võivad näidata, et kuigi inimene võib olla iseseisev, ei väärtusta ta seda nii palju, kui ta peab iseseisvuseks üksi hakkama saamist. Üksi olemine ja hakkama saamine ei pruugi teismelistele olla ahvatlev, sest pole toetust teistelt ning üksindus võib neid hirmutada.

Probleemid ja edaspidised uurimused

Käesoleva uurimuse suurimaks probleemiks on valimi ebavõrdne jaotumine eesti ja vene koolide lõikes. Seda võis põhjustada uurimusse kaasatud vene koolide väiksem arv. Eemaldades andmebaasist puuduvaid või vigaseid andmeid tuli välja jätta palju andmeid, sest õpilased ei olnud küsimustikke korralikult täitnud, seda ka uurimusse kaasatud eesti koolides.

Võrreldes varasemate seminaritööde raames tehtud iseseisvuse mõiste uurimustega seisneb antud töö olulisus selles, et lisaks teismeliste iseseisvusest arusaamise uurimisele vaadati ka seda kui oluline iseseisvus nende jaoks on. Uuriti seoseid iseseisvuse mõiste ja selle tähtsuse vahel teismeliste jaoks. Tulemused, mis näitasid, et iseseisvust üksi olemisena mõistes ei hinnata sedavõrd kõrgelt kui iseseisvust ise asjadega hakkama saamisena või üksi hakkama saamisena, võiks olla abiks ka üksinduse, iseseisvuse ja sellega rahulolu uurimisel.

Edaspidistes uurimustes võiks vaadata, missuguseid väärtuseid peavad uurimuses osalenud õpilaste vanemad tähtsaks ning mille järgi nad oma lapsi kasvatavad. Selle alusel saaks uurida, kui suured on erinevused kahe põlvkonna vahel erinevate väärtuste osas ja vaadata, kas ühiskond muutub põlvkonniti individualistlikumaks. Samuti saaks uurida kui palju peegelduvad vanemate kasvatuseesmärgid ja väärtused laste omades. Käesoleva uurimuse tulemusi saaks võrrelda järgnevate uurimuste tulemustega ning vaadata, kas meeste ja naiste arusaamad iseseisvusest ja selle tähtsusest aja jooksul muutuvad. Kategoriseeritud lahtiste vastuste alusel saaks uurida teiste riikide teismeliste arvamusi iseseisvusest, et leida sarnasusi ja erinevusi eri maadest pärit teismeliste iseseisvuse tähenduses..

Viited

- Chirkov, V., Ryan, M. R., Kim, Y., & Kaplan, U. (2003). Differentiating autonomy from individualism and independence: A self-determination theory perspective on internalization of cultural orientations and well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 97-110.
- Cross, S. E., & Madson, L. (1997). Models of the self: Self-construals and gender. *Psychological Bulletin*, 122, 5-37.
- Gabriel, S., Gardner, W., L. (1999). Are there "his" and "hers" types of interdependence? The implications of gender differences in collective versus relational interdependence for affect, behavior, and cognition. *Journal of Personality and Social Psychology*. 77 (3), 642-655.
- Greenfield, P. M., Keller, H., Fuligni, A., Maynard, A. (2003). Cultural pathways through universal development. *Annual Review of Psychology*. 54, 461-490.
- Greenfield, P. M., Quiroz, B., Raeff, C. (2000). Cross-cultural conflict and harmony in the social construction of the child. *Variability and the Social Construction of the Child*. 93-108.
- Höbe, E. (2008). Tesimeliste arusaamad iseseisvusest. Avaldamata seminaritöö. Tartu Ülikool, Tartu.
- Inglehart, R., Baker, W. E. (2000). Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values. *American Sociological Review*. 65, 19-51.
- Kagitcibasi, C. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 36, 403-422.
- Kagitcibasi, C. (2007). Value of children and the family. Kagitcibasi, C. (toim.). *Family, self, and human development across cultures: Theories and applications* (lk. 125-163). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum
- Kalda, T. (2004). Eesti noorte autonoomsus ja seotus ning vanema monitooringu mõju neile omadustele. Seminaritöö.
- Kins, E., Beyers, W., Soenens, B., Vansteenkiste, M. (2009). Patterns of home leaving and subjective well-being in emerging adulthood: The role of motivational processes and parental autonomy support. *Developmental Psychology*. 45 (5), 1416-1429.
- Liem, G. A. D., Martin, A. J., Nair, E., Bernardo, A. B. I., Prasetya, P. H. (2011). Content and structure of values in middle adolescence: Evidence from Singapore, the Philippines, Indonesia, and Australia. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 42, 146-154.
- Niit, K-K. (2002). Eesti tudengite väärtused 1990. aastatel. Aune Valk, *Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

- Petegem, V. S., Beyers, W., Vansteenkiste, M., Soenens, B. (2012). On the association between adolescent autonomy and psychosocial functioning: Examining decisional independence from a self-determination theory perspective. *Developmental Psychology*. 48 (1), 76-88.
- Raeff, C. (2000). European-American parents' ideas about their toddlers' independence and interdependence. *Journal of Applied Developmental Psychology*. 21(2), 183-205.
- Raeff, C., Greenfield, P. M., & Quiroz, B. (2000). Conceptualizing interpersonal relationships in the cultural contexts of individualism and collectivism. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 87, 59-74.
- Rykman, M. R., Houston, M. D. (2003). Value priorities in American and British female and male university students. *The Journal of Social Psychology*. 143 (1), 127-138.
- Schwartz, S. H., Melech, G., Lehmann, A., Burgess, S. A. M., Harris, M. (2001). Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. *Journal of Cross Cultural Psychology*. 32, 519-542.
- Social Watch (2012). Measuring Inequity: The 2012 Gender Equity Index. 29.12.2012. <http://www.socialwatch.org/node/14365>
- Spear, H. J, Kulbok, P. (2004). Autonomy and adolescence: A concept analysis. *Public Health Nursing*. 21 (2), 144-152.
- Tulviste, T. (2011). Autonomy, educational plans and self-esteem in institution-reared and home-reared teenagers in Estonia. *Youth and Society*. 43(4), 1335-1354.
- Tulviste, T., Gutman, P. (2003). A comparison of value preferences and attitudes towards collectivism of institution-reared and home-reared teenagers. *European Journal of Psychology of Education*. 18 (1), 33-42.
- Tulviste, T., Kikas, E. (2010). Qualities to be developed in Estonian children at home and at school. *Journal of Applied Developmental Psychology*. 31, 315-321.
- Tulviste, T., Konstabel, K., Tulviste, P. (2012). Stability and change in value consensus of ethnic Estonians and Russian-speaking minority. *Esitatus avaldamiseks*.
- Tulviste, T., Mizera, L., Geer, D. B. (2012). Socialization values in stable and changing societies: A comparative study of Estonian, Swedish and Russian Estonian mothers. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 43 (3), 480-497.
- Wang, Q., Chan, H. W., Lin, L. (2012). Antecedents of Chinese parents' autonomy support and psychological control: The interplay between parents' self-development, socialization goals and adolescents' school performance, *Youth Adolescence*. 41, 1442-1454.

Tänuõnad

Sooviksin tänada oma suurepärast juhendajat Tiia Tulvistet tohutu abivalmiduse eest, mida ta osutas seminaritöö koostamisel. Sooviks tänada ka oma teist juhendajat, Anni Tamme, kelle nõu ja jõuta oleks antud seminaritöö andmetöötluse tegemine olnud kõva pähkel, millest läbinärimine oleks võtnud tohutu aja ning kelle ideed seminaritöö üle vaatamisel andsid kindlasti palju tööle juurde. Samuti sooviks tänada Eve Kikast, Tallinna Ülikooli Psühholoogia Instituuti ning Haridus- ja Teadusministeeriumi, ilma kelleleta seda uurimust poleks läbi viidud. Suured tänud ka andmete kategoriseerimisel reliaabluse tagamisel abiks olnud Kaie Nõmmikule.

Käesolevaga kinnitan, et olen korrektselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Maria Reiljan